

УДК 339.9:342.3:332.143

ІНФОРМАЦІЙНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Череп А.В., д.е.н.**Шевченко А.Р.***Запорізький національний університет*

Статтю присвячено загрозі інформаційної глобалізації культурному та економічному суверенітету країн, що розвиваються. Головну увагу приділено сучасним тенденціям глобалізації, зміні культури країн, що розвиваються під впливом Заходу і більш розвинених країн, впливу неконтрольованості інформаційних потоків та недобросовісного використання інформаційних ресурсів на економічну безпеку країни. Метод та методологія проведення роботи полягає у використанні системного методу, застосуванні аналізу, синтезу, також використовувались методи порівняння та узагальнення. Проведено дослідження, яке полягає у виявленні основних аспектів впливу глобалізаційних процесів на національні системи та пошуках шляхів захисту інформаційного, культурного та економічного суверенітету країн з економікою, що розвивається при адаптації до умов сьогодення.

Ключові слова: глобалізація, духовна криза, інформація, економічна безпека, суверенітет.

The article is devoted to a threat of informative globalization to cultural and economic sovereignty in developing countries. Basic attention is devoted to globalization trends, cultural changes in developing countries by influence of the West and more developed countries, influence of uncontrolled flow of information and unfair use of information resources on the economic security of the country. Methodology is in usage of systematic method, analysis, synthesis, comparison and generalization. Results of the research contain an identification of key issues of globalization processes influence on national systems and search for ways to protect informational, cultural and economic sovereignty of countries with developing economics in adapting to the conditions of modernity.

Key words: globalization, moral crisis, information, economic security, sovereignty.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що сучасна інтенсифікація глобалізаційних процесів, розвиток і поширення інформаційного про-

стору створюють нові умови функціонування інформаційного, культурного та економічного суверенітету. Особливо гостро проблема постає для країн, економіка яких розвивається і не здатна протистояти впливу розвинених ринкових систем. Перехід від біполярного до монополярного світу актуалізує проблему цивілізаційного диктату. Цивілізаційний тиск, культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, національної ідентичності та солідарності, руйнацією звичних етичних імперативів і господарських традицій. Відповідно, підвищується вразливість незахідного суспільства щодо зовнішньої інформаційної та інтелектуальної експансії. У це й же час зростає уразливість економічних структур через недобросовісне використання комерційної інформації, дії експансіоністського характеру з боку транснаціональних структур.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми глобалізаційних викликів, зовнішніх інформаційних впливів та шляхів забезпечення національної економічної безпеки вивчались у працях багатьох вчених.

В.М. Лопатін визначає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів країни – життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави на збалансованій основі – в інформаційній сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз [8].

Також дослідники визначають інформаційну безпеку як безпеку об'єкта від інформаційних загроз або негативних впливів, пов'язаних з інформацією та нерозголошення даних про той чи інший об'єкт, що є державною таємницею [2,4]. Також серед вітчизняних вчених О.А. Баранов визначає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі, за якого не допускається або зводиться до мінімуму завдання шкоди особі, суспільству, державі через неповноту, несвоєчасність, недостовірність інформації й несанкціоноване її поширення та використання, а також через негативний інформаційний вплив і негативні наслідки функціонування інформаційних технологій [1].

Неординарністю та інноваційністю відрізняється також й визначення В.І. Гурковського, відповідно до якого національна інформаційна безпека України – це суспільні відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною

умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворюючої нації, її існування, самозбереження та прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики, гарантій, охорони та захисту національних інтересів [3].

Проте вплив сучасних глобалізаційних тенденцій в цілому та через активний розвиток інформаційного простору з його значущим та інколи майже неконтрольованим впливом на культурний, економічний та інформаційний суверенітет багатьох країн, а особливо тих, що розвиваються, залишається на сьогодні не достатньо вирішеним питанням.

Метою роботи є дослідження впливу сучасних глобалізаційних процесів на міжнародну геополітичну ситуацію, інформаційний, культурний та економічний суверенітет країн з економікою, що розвивається.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогодні проблеми інформаційної безпеки, яка є надійною базою та запорукою ефективного економічного розвитку та основним фоном підтримки та розвитку національної культури, є надзвичайно актуальними. Дослідження цієї проблематики та пошук потенційних шляхів покращення умов користування інформаційними ресурсами сприятиме не лише покращенню економічної ситуації у багатьох країнах, а й підвищенню рівня їх технологічності.

Міжнародна інформаційна безпека визначається як взаємодія суб'єктів міжнародних відносин в процесі реалізації операцій з підтримання сталого миру на основі захисту міжнародної інфосфери, глобальної інфраструктури та суспільної свідомості світової спільноти від реальних і потенційних інформаційних загроз. Структура міжнародної інформаційної безпеки охоплює теорії, концепції, доктрини інформаційної безпеки, інформаційних війн та інформаційних озброєнь; інституційні засади і моделі міжнародної інформаційної безпеки; інформаційні загрози та інструменти інформаційних атак [9].

Можна сказати, що інформаційна безпека представляє стан захищеності інтересів держави та суспільства, за якого мінімізуються збитки через неповноту, несвоєчасність та недостовірність інформації, через негативний інформаційний вплив, суперечливі наслідки функціонування інформаційних технологій, несанкціоноване поширення інформації.

Інформаційна безпека характеризується певною діяльністю, спрямованою на створення достатніх умов для прогресивного розвитку національних інтересів в інформаційній сфері [7].

Поняття інформаційної безпеки також включає стан правових норм та відповідних інститутів безпеки, які гарантують постійну наявність даних для прийняття важливих стратегічних рішень і захист інформаційних ресурсів держави в цілому [10].

Інформаційна безпека передбачає захищеність інформаційних систем та інформаційних ресурсів від потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз, що перешкоджають ефективному використанню інформації суспільством, державою та окремими індивідами [5].

Однією зі складових системної кризи сьогодення є духовна криза, що виявляється, наприклад, у домінуванні споживацької моралі над релігійною. Духовні виміри буття: любов, релігія, краса, добро – набувають кількісних характеристик і перетворюються на продукти споживання. Цінності прагматизму, індивідуалізму, гедонізму відбиваються в системі освіти і науки. Прагнення матеріального збагачення, агресивність, індивідуалізм та егоїзм поступово стають звичними характеристиками пересічних громадян навіть у незахідних країнах. Конфлікт цінностей між сучасною західною (гедоністською) та східною (традиціоналістською) культурами є однією з головних причин міжнаціонального відчуження.

Спільність природно-кліматичних умов проживання, перебігу головних подій історії, характеру виробничої діяльності, мови формують особливості психології (“національний характер”), етнічну мораль, сукупність традиційних цінностей, норм, правил, вимог, покликаних регулювати вчинки, діяльність як окремих індивідів, так і суспільства у цілому. Засвоєння цих норм сприяє формуванню в окремих індивідів адекватних уявлень про світ.

Оскільки етнос є складною культурною, історичною, антропологічною конструкцією, то будь-яке втручання в неї, а тим більше нехтування й уніфікація культурної мозаїчності антропосфери приховує загрозу для життя всього людства. Населення периферійних країн (особливо суспільна еліта) послідовно відокремлюється від місцевих інтересів, норм та традицій. Дискредитація духовних і культурних принципів та святих народів по суті стає технологією їх духовного знищення. У

ході глобальних трансформацій розбіжності між країнами, народами й етнічними групами нівелюються, що призводить до зниження розмаїття світового співтовариства як системи.

На сьогодні світова цивілізація характеризується глобальною морально-духовною та соціокультурною кризою, яка базується на дуєті гносеологічної та аксіологічної криз, що заглиблюються через культурно-інформаційний диктат-монолог Заходу. Цю кризу не здатна зафіксувати споживацька свідомість. Аксіологічна криза полягає в поширенні споживацьких цінностей і формуванні споживацького світогляду. Гносеологічна криза сьогодення виявляється в нездатності особистості з вестернізованою свідомістю адекватно зрозуміти й відповідно відреагувати на складні реалії глобальних світових трансформацій.

Інформаційний колоніалізм виявляється, насамперед, у розповсюдженні інтелектуально спрощених, примітивних зразків мас-культури. Технологічна раціональність стає витокom матеріальних та духовних хибних потреб, надаючи їх розповсюдженню глобального характеру, використовуючи для цього новітню техніку й технологію. Глобалізм атакує свідомість псевдокультурною продукцією західної відеоіндустрії та шоубізнесу.

Нерідко мові мас-медіа, окрім функціоналізму та алогічності, притаманна ще одна властивість, яка закріплює характерні для сучасного суспільства соціальні взаємозв'язки: це репресивність мови, яка приховується за фамільярністю, образністю, безпосередністю, цікавістю. Пізнання світу перетворюється на сприймання змонтованого образу, який постійно повторюється в загальному використанні: кожна річ одразу ж впізнається та ототожнюється зі своєю функцією. Судження набувають форми наказів, вони скоріше спонукають, ніж констатують. Комунікація чинить авторитарний тиск на індивіда, перманентно наказуючи діяти таким чи іншим способом.

Реклама стає основою поведінки в різних ситуаціях, а ситуації також стандартні та однотипні. Мова фіксує соціальну одномірність і закріплює за словами ті значення, які слугують існуючій системі. Масова культура набуває ознак мозаїчності. Для більшої частини суспільства культура – продукт впливу засобів масової комунікації на соціальне поле, яке вони насичують величезною кількістю повідомлень.

Отже, репресивна свідомість і мова цивілізованого індивіда виступають як форми відчуженого існування людини. ЗМІ виступають як засоби створення відчуженої життєдіяльності. Репресивна мова і репресивна свідомість стають формами, у які виливається відчуження.

ЗМІ перетворюються на ЗММ (засоби масової маніпуляції), а їх володарі-маніпулятори, створюючи та втілюючи нові ціннісні настанови й орієнтації, формують якісно нову свідомість суспільства. Постає загроза втрати елітою відчуття реальності, оскільки зростає прірва між ідеями та уявленнями, що визріли у середині суспільства, та картиною світу, що нав'язується маніпуляторами [6].

Глобалізація як нова ідеологія, як новий образ життя за свою основу має формування так званої “планетарної свідомості”, яка є похідною від євроатлантичного бачення світу та вестернізованої споживацької моралі. Вразливість незахідного світу щодо соціокультурних інновацій загрожує зниженням культурного розмаїття людства (світовою уніфікацією). Негативні наслідки духовного колапсу набувають глобального розповсюдження. Щоб зберегти себе, людство вимагає зміни духовної основи сучасної цивілізації (зміни системи цінностей, що засновані на споживацькій моралі), пошуку нових принципів життєустрою. Подолання відчуження свідомості, створення імунітету проти інтелектуальної, інформаційної експансії Заходу стає нагальною потребою і для України.

Загалом, основною ознакою суверенітету можна вважати право держави на здійснення державної влади, проведення суспільної політики, збереження своєї індивідуальності по відношенню до інших держав. Роль держави зосереджується на визначенні раціональних меж функціонування самостійних економічних суб'єктів, які сприяють зміцненню конкурентоспроможності та мотивації, спрямуванні цього додаткового ресурсу на вирішення стратегічних завдань національного соціально-економічного розвитку. Проте глобалізаційні процеси та інститути, що породжуються ними та підтримують глобалізаційні тенденції, здатні, певним чином, обмежувати державний суверенітет. У таких випадках одна з основних функцій держави, а саме – забезпечення загального добробуту своїх регіонів, може переміщуватись до глобалізованих інститутів - наддержавних організацій. Починаючи виконувати деякі внутрішні функції держави, вони не можуть не справляти

певного руйнівного впливу на державний суверенітет.

Проте, на нашу думку, не слід нехтувати і позитивними сторонами користування інформацією у глобалізованому просторі. Так, наприклад, Європейський Союз як міжнародна економічна організація відіграє важливу позитивну роль у забезпеченні європейської спільноти інформаційною безпекою, підтримує статус європейської інформаційної економіки, забезпечує впровадження новітніх технологій у різні сфери економіки, сприяє розвитку торгівлі продукцією інтелектуальної праці. Такий вплив закладає фундамент для зростання економічної стабільності та конкурентоспроможності як усієї Європи в цілому, так і усіх окремо взятих суверенних держав-членів європейської спільноти на міжнародних ринках.

У результаті проведеного дослідження були визначені основні причини негативного інформаційного впливу в глобалізованому просторі. Інформація, у порівнянні з іншими матеріальними цінностями, відносно просто копіюється, модернізується або знищується. Широкомасштабний розвиток телекомунікаційних систем та перехід до електронних носіїв – електронних документів, збільшення обсягів і структурованості оброблюваної інформації, розширення кола її користувачів призводить до ускладнення можливості контролю та запобігання несанкціонованого одержання й використання інформації, особливо для країн з недостатньо високим розвитком економіки.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Вразливість сучасного світу щодо інформаційних інновацій загрожує зниженням культурного розмаїття людства (світовою уніфікацією). Негативні наслідки духовного колапсу набувають глобального розповсюдження. Щоб зберегти себе, людство вимагає зміни духовної основи сучасної цивілізації (зміни системи цінностей, що засновані на споживацькій моралі), пошуку нових принципів життєустрою.

Розглядаючи проблему економічної безпеки, слід зауважити, що інформаційна безпека займає в систем національної безпеки надзвичайно важливе місце, адже система зовнішніх і внутрішніх загроз має комплексний для всіх сфер діяльності суспільства та держави характер. В умовах сучасної глобалізації всі держави мають вести виважену, раціональну та далекоглядну міжнародну політику, щоб адаптуватися до умов, які

диктує сьогодення, але не втратити свій інформаційний, культурний та економічний суверенітет.

Наслідком економічної глобалізації також звично вважати утворення великої кількості транснаціональних структур. Нерідко вони здатні використовувати економіки країн, що розвиваються у власних інтересах. У таких випадках часто відбувається вплив керівними органами ТНК на державні структури країн, що унеможливорює пряме виконання ними функції виразника інтересів суспільства, а це, по суті, позбавляє державу статусу носі суверенітету.

Уніфіковані цінності західної культури заміщують оригінальні національні ціннісні системи, властиві суспільствам багатьох перехідних держав, які, долучаючись до них, опосередковано і лише символічно переймають образи більш високого рівня життя. Таким чином глобалізація може провокувати кризу національної держави.

Глобалізація одночасно висуває підвищені вимоги щодо конкурентоспроможності національної економіки по відношенню до сучасних тенденцій у боротьбі на міжнародному ринку, надає нові можливості для побудови інноваційної моделі національної економіки, але нерідко обмежує здатність держав скористатися цими можливостями.

На наш погляд, під час формування своєї економічної стратегії держава неодмінно повинна враховувати сучасні закономірності розвитку міжнародної економіки, особливості теперішнього етапу глобалізації, загрози зовнішніх впливів на національний економічний комплекс. Це, в свою чергу, сприятиме збереженню національного економічного, культурного та інформаційного суверенітету за сучасних умов, що є запорукою реалізації права формувати та впроваджувати власну економічну а соціальну політику.

Хоча глобалізація дає потенціал отримання численних вигід через зміцнення взаємозв'язків, підвищення ефективності співпраці та можливість переймати позитивний досвід, слід не втрачати чуйності, щоб неконтрольовані через свої масштаби та стихійність інформаційні потоки, що містять у собі безліч прихованих загроз, почали стирати межі національності через свій опосередкований вплив на культурний та економічний суверенітет.

Вивчення подальших тенденцій у глобалізаційних процесах, вплив

цих процесів на розвиток інтелектуальної, соціальної та культурної свідомості сучасного суспільства, співвідношення між процесами економічного розвитку та інтенсивністю поширення інноваційно-інформаційного простору, визначення домінуючих суб'єктів як у культурному, так і економічному міждержавному просторі може стати перспективними напрямками подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? [Текст] / А. Баранов // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 1 (13). – С. 70–76.
2. Глобальные трансформации и стратегии развития [Текст] / Белорус О.Г., Лукьяненко Д.Г. и др. // Под ред. Белоруса О.Г. – К.: Ориане, 2000. – 424 с.
3. Гурковський В.І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 [Текст] / В.І. Гурковський. – К., 2004. – 20 с.
4. Данільян О.Г. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації: навч. посіб. [Текст] / Данільян О.Г., Дзюбань О.П., Панов М.І. – Х.: Фоліо, 2002. – 285 с.
5. Економічна безпека: навч. посіб. [Текст] / [Франчук В.І., Герасименко Л.В., Гончарова В.О. та ін.]; за ред. В.І. Франчука. – Л.: ЛьвДУВС, 2010. – 243 с.
6. Экспресс – отчет «Экономика знаний». – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nadprof.ru/library/books/kl_express_report_2007.shtml
7. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навчальний посібник [Текст] / В.А. Ліпкан. – К.: КНТ, 2009. – 576 с.
8. Лопатин В.Н. Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство [Текст] / В.Н. Лопатин. – СПб.: Фонд «Университет», 2000. – 428 с.
9. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози [Текст] / Є.А. Макаренко, М.М. Рижиков, М.А. Ожеван та ін. – К.: Центр вільної преси, 2006. – 916 с.
10. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. для вищих навч. Закладів [Текст] / Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. – К.: Преса України, 2000. – 304 с.